

บทคัดย่อ

ประชากรโดยส่วนใหญ่ในอำเภอแม่สะเรียงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เนื่องจากมีสภาพพื้นที่ที่เอื้อต่อการทำการเกษตรกรรม ไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำที่อุดมสมบูรณ์เนื่องจากเป็นพื้นที่ปลายน้ำหลายสาย และสภาพภูมิอากาศที่เอื้ออำนวย ซึ่งลักษณะของการทำการเกษตรนั้นทำในพื้นที่ 3 ภูมินิเวศ ได้แก่ ที่ราบ ที่ดอน และที่สูง ตามบริบทของพื้นที่แต่ละหมู่บ้านแต่ละเผ่าพันธุ์ ลักษณะของการผลิตโดยมากผลิตในระบบการเกษตรแบบผสมผสาน สมัยใหม่และเก่าร่วมกัน ชนิดพืชที่ปลูกก็ประกอบไปด้วยพันธุ์ส่งเสริมต่าง (เชิงเดี่ยว) หลักๆ ได้แก่ ถั่วเหลือง ข้าวโพด ข้าว กระเทียม กะหล่ำปลี มะเขือเทศ ผักกาดขาวปลี เป็นต้น นอกจากนี้พืชเชิงเดี่ยวเหล่านี้แล้วยังพบพันธุ์กรรมท้องถิ่น ที่ยังมีการปลูกเพื่อเป็นอาหารอยู่อีกหลายชนิด เช่นพืชผักพื้นบ้านตระกูลถั่ว ผักพื้นบ้านกินใบและยอดต่างๆ มากมายหลายชนิด เป็นต้น

สภาพการผลิตที่เปลี่ยนจากเป็นอาหารมาเป็นการผลิตเพื่อส่งออกนอกชุมชน ของพื้นที่ อ.แม่สะเรียงนั้น เริ่มต้นมาจากภายหลังจากการที่มีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504) ในขณะนั้นระบบเกษตรกรรมท้องถิ่นที่เน้นการผลิตเพื่อกินได้เริ่มค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไป ชนิดพืชท้องถิ่นถูกเข้ามาแทนที่โดยพืชพันธุ์ส่งเสริมของรัฐอย่างรวดเร็ว และวิธีการผลิตก็ถูกให้ความรู้โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ อาศัยเทคโนโลยี และเคมีภัณฑ์ ในการจัดการกับพืชเพื่อเน้นปริมาณ ในสมัยของการเปลี่ยนแปลงนั้นโดยมากไม่มีใครปฏิเสธระบบใหม่ เพราะเห็นผลได้รวดเร็ว และเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นกว่าอดีตที่ผลิตเพื่อเป็นอาหารอย่างชัดเจน

เมื่อก้าวเข้าสู่ พ.ศ.2535-2540 ความชัดเจนของปัญหาในการผลิตแบบสมัยใหม่ เริ่มเห็นผลชัดเจนอย่างยิ่ง โดยเฉพาะพื้นที่ป่าไม้รอบหมู่บ้านลดลงเพราะถูกแผ้วถางเป็นพื้นที่ปลูกพืชส่งเสริมชนิดต่างๆ นอกจากปัญหาดังกล่าวแล้ว ราคาผลผลิตเริ่มส่อเคล้าที่จะไร้เสถียรภาพ ไม่แน่นอน ปรากฏเหตุการณ์ภาวะขาดทุนจากการลงทุนการผลิตทั่วไปในพื้นที่ ทำให้เกิดการกั๊กเงินในการลงทุนการผลิตผ่านช่องทางนโยบายของรัฐที่เอื้อประโยชน์ เช่น ให้นำมาดองแช่กับเกษตรกรรายย่อย สำหรับไปลงทุนการผลิตต่อ ขาดทุนต่อ และกั๊กต่อไปเรื่อยๆ กลายเป็นวงจรที่เกษตรกรเข้าไปอยู่โดยไม่รู้ตัวเพียงเพราะว่าไม่มีทางเลือก และไม่มีความรู้เพียงพอที่จะวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ ได้อย่างชัดเจน

ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ท่ามกลางสถานการณ์ปัญหาที่อาจทำให้เกิดการล่มสลายของเกษตรกรและครอบครัวชนบท มีคนบางกลุ่มที่วิเคราะห์ปัญหา และเริ่มต้นปฏิบัติการเพื่อให้หลุดออกจากวงจรดังกล่าว โดยมีแนวคิดในการทำการเกษตรทางเลือก ไม่ปฏิเสธระบบใหม่ และไม่ละทิ้งรากเหง้าของเกษตรกรรมแต่อดีต ผลิตแบบไม่พึ่งพาสารเคมี เน้นความมั่นคงของอาหาร และสุขภาพกินก่อนเหลือจึงขาย แนวคิดดังกล่าวเริ่มแพร่หลาย เริ่มมีเกษตรกรสนใจหันมาผลิต แต่อย่างไรก็ตามการผลิตแบบเกษตรทางเลือก เป็นแนวคิดที่ทวนกระแสอย่างมาก ทำให้เหลือคนที่สนใจในการปรับเปลี่ยนจริงๆ อยู่ไม่มาก พอที่จะมีพลังในการเปลี่ยนแปลงนโยบาย คนที่ทำและเข้มแข็งก็ทรงตัวอยู่ได้ท่ามกลางสายตาของสังคมทั่วไปว่าคือคนบ้า ที่ไม่เข้าพวก เป็นต้น

แนวคิดดังกล่าวทำให้มีเกษตรกรใน อ.แม่สะเรียง กลุ่มหนึ่งรวมตัวกัน ภายใต้ชื่อเครือข่ายเกษตรกรทางเลือก อำเภอแม่สะเรียง ในระยะแรกๆ นั้นมีการขับเคลื่อนงานร่วมกันอย่างมีพลัง ถือเป็นเครือข่ายหนึ่งในจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่มีความสำคัญและเข้มแข็ง มีความหลากหลายของพื้นที่รูปธรรมในระดับฟาร์ม เช่น สวนเกษตรผสมผสานของผู้นำกลุ่ม ประมาณ 5 สวน/ฟาร์ม (พ.ศ.2546) มีการรวมกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ กลุ่มผลิตผักปลอดสารพิษดอยเก็ง กลุ่มตลาดผักปลอดสารพิษ กลุ่มแปรรูปผลผลิต เป็นต้น

การรวมตัวของเครือข่ายเกษตรกรทางเลือก อำเภอแม่สะเรียง เริ่มไปได้ระยะหนึ่ง ก็เกิดปัญหาในเครือข่ายหลายประเด็น เช่นแต่ละคนมีความคิดเห็นหรือทัศนคติที่แตกต่างกันในเรื่องของเกษตรอินทรีย์ มีปัญหานี้สิน ไม่ซื่อสัตย์ ฯลฯ จึงเป็นเหตุให้การรวมกลุ่มได้ล่มสลายลง เกษตรกรในเครือข่ายหันหน้าเข้าสู่ฟาร์มตนเอง พัฒนาฟาร์มตนเองในลักษณะของต่างคนต่างทำ ไม่มีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน หดพลังในการต่อรอง ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นก็ถูกจำกัดความรู้เพียงวงเล็กๆ เป็นต้น

ปัญหาดังกล่าวจึงถูกหยิบยกขึ้นมาพูดคุย ในการประชุมของเครือข่ายเกษตรกรทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยการนำเสนอของคุณพันศักดิ์ จิตสว่าง ซึ่งไม่มีวงพูดคุยในระดับอำเภอแม่สะเรียงแต่มีการเกาะติดวงประชุมพูดคุยในระดับจังหวัดอยู่(การประชุมประจำเดือนของเครือข่ายเกษตรกรทางเลือก จ.แม่ฮ่องสอน) เครือข่ายฯ ในระดับจังหวัดได้ให้ข้อเสนอแนะและทางออกร่วมกัน เพื่อที่จะทำให้เครือข่ายเกษตรกรทางเลือกอำเภอแม่สะเรียง กลับมารวมตัวกันและเกิดพลังดังเช่นในอดีต และจะได้สร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในระดับจังหวัดด้วย จึงร่วมกันเสนอให้มีการเลือกใช้เครื่องมือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เข้ามาเป็นตัวเชื่อมร้อยคน ร้อยข่าย เชื่อมประสาน ให้เกิดการบูรณาการในพื้นที่อีกครั้งหนึ่ง โดยเริ่มต้นให้มีการจัดเวทีพูดคุยวงเล็กๆ ในพื้นที่ ประสานคนที่เกี่ยวข้อง ทั้งฟาร์มต้นแบบเดิม 5 ฟาร์ม กลุ่มผู้สนใจทั่วไป และกลุ่มสมาชิกเครือข่ายเดิม เกิดเวทีพูดคุย/กิจกรรมร่วมหลายต่อหลายครั้ง เกิดกระบวนการเก็บข้อมูลทุนเดิมของเครือข่าย หาแนวทางออกร่วมกัน

กระบวนการดังกล่าวทำให้ได้ข้อมูลที่สำคัญหลายประการ เช่น ฟาร์มต้นแบบ ที่เพิ่มขึ้น จำนวน 5 ฟาร์ม เดิม 5 ฟาร์ม รวมเป็นฟาร์มต้นแบบ 10 ฟาร์ม ที่สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ มีความรู้ที่หลากหลายในแต่ละฟาร์ม นอกจากการเพิ่มขึ้นของฟาร์มต้นแบบแล้ว ทีมวิจัยยังได้ศึกษาจนพบข้อมูลของเกษตรกรอีกกลุ่มหนึ่ง คือฟาร์มที่สามารถพัฒนาเป็นฟาร์มต้นแบบได้อีกจำนวน 10 ฟาร์ม โดยมีหลักคิดร่วมกันคือ การลด ละ เลิกการใช้สารเคมีในแปลงเกษตรกรรม และการศึกษาทุนทางสังคมยังค้นพบเกษตรกรผู้สนใจราว 66 ราย มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมและสนับสนุนในเรื่องของการทำการเกษตรแบบพึ่งตนเอง เน้นในเรื่องของการลดละและเลิกใช้สารเคมี จำนวน 3 หน่วยงาน เกิดการพูดคุยและร่วมกันกำหนดแนวทางในการสถาปนาเครือข่ายเกษตรกรทางเลือกอำเภอแม่สะเรียง โดยได้ค้นพบกลไกการขับเคลื่อนใหม่ และกำหนดแผนกิจกรรมร่วมกัน เป็นต้น

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับนี้เป็นรายงานวิจัยที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของทีมวิจัยและสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรทางเลือก อ.แม่สะเรียง และผู้สนับสนุนทุกภาคส่วน รวมถึงการหนุนเสริมของพี่เลี้ยงจากศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเนื้อหาในการนำเสนอ นั้นมีได้เน้นในรูปแบบของงานวิชาการมากนัก เนื่องจากเป็นงานวิจัยชาวบ้าน แต่ก็หวังเป็นอย่างยิ่งว่ารายงานวิจัยฉบับนี้จะ

เป็นประโยชน์สูงสุดกับผู้ที่สนใจใคร่ศึกษาในประเด็นเกษตรทางเลือก และกรรมวิธีการเชื่อมร้อยกลุ่มข่าย
โดยการมีส่วนร่วมภาคีภาคส่วนต่างๆ ทีมวิจัยได้ช่วยกันบันทึกเพื่อรวบรวมไว้ในรายงานวิจัยฉบับนี้
หากผู้ศึกษาหรือผู้อ่านรายงานวิจัยฉบับนี้พบว่ามีข้อบกพร่อง ผิดพลาด หรือคลาดเคลื่อนประการใดขอ
โปรดให้คำชี้แนะ ทีมวิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหลายในการดำเนินงานต้องกราบขอภัยมา ณ ที่นี้

พันศักดิ์ จิตสว่าง

มกราคม 2554